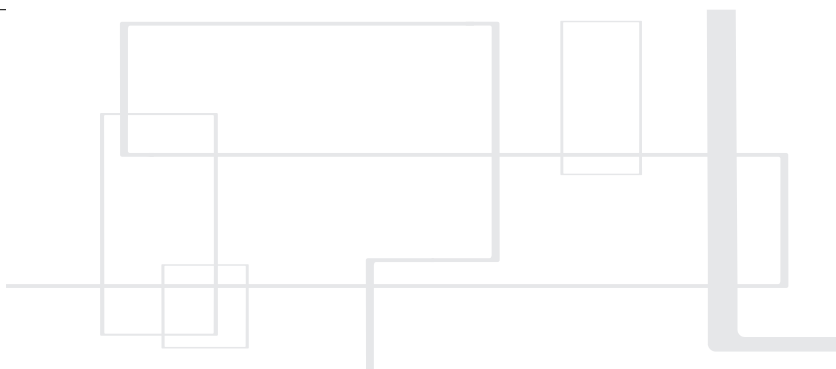

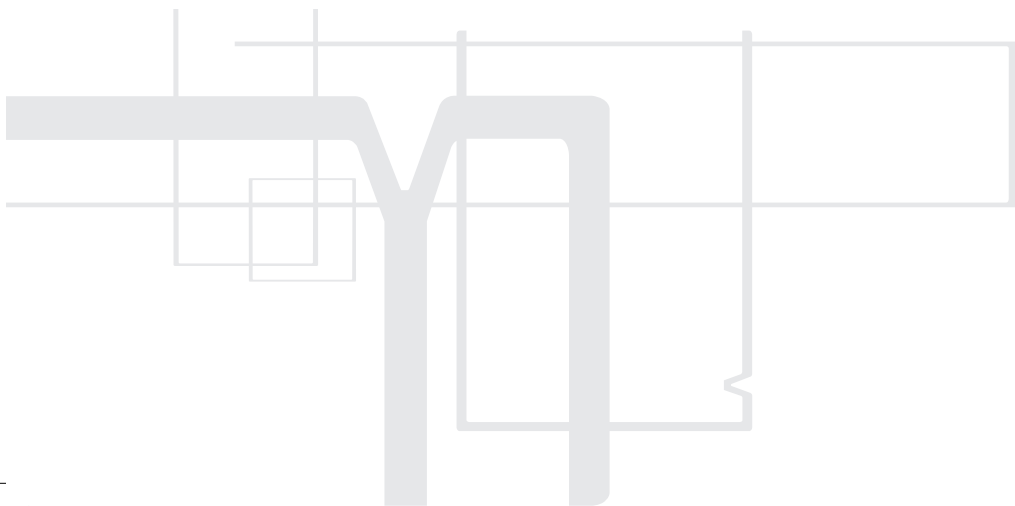
SØMLØS BIBLIOTEKLOV FOR SØMLØSE BIBLIOTEKTJENESTER?

RAGNAR AUDUNSON

Bakgrunn for utredningen *En sømløs biblioteklov for sømløse bibliotek tjenester?* er ønsket om en samlet biblioteksektor. Utredningen fokuserer på i hvilken grad en utvidelse av biblioteklovens virkeområde vil være hensiktsmessig for bedre å kunne ivareta brukernes behov.

FØRST UTGITT AV: Høgskolen i Oslo - bibliotek- og informasjonsstudiene.
Senter for bibliotekutvikling - rapport nr. 3, 2002

ABM-UTVIKLING

POSTBOKS 8145 DEP
N-0033 OSLO

TELEFON: 23 11 75 00
TELEFAKS: 23 11 75 01

post@abm-utvikling.no
www.abm-utvikling.no

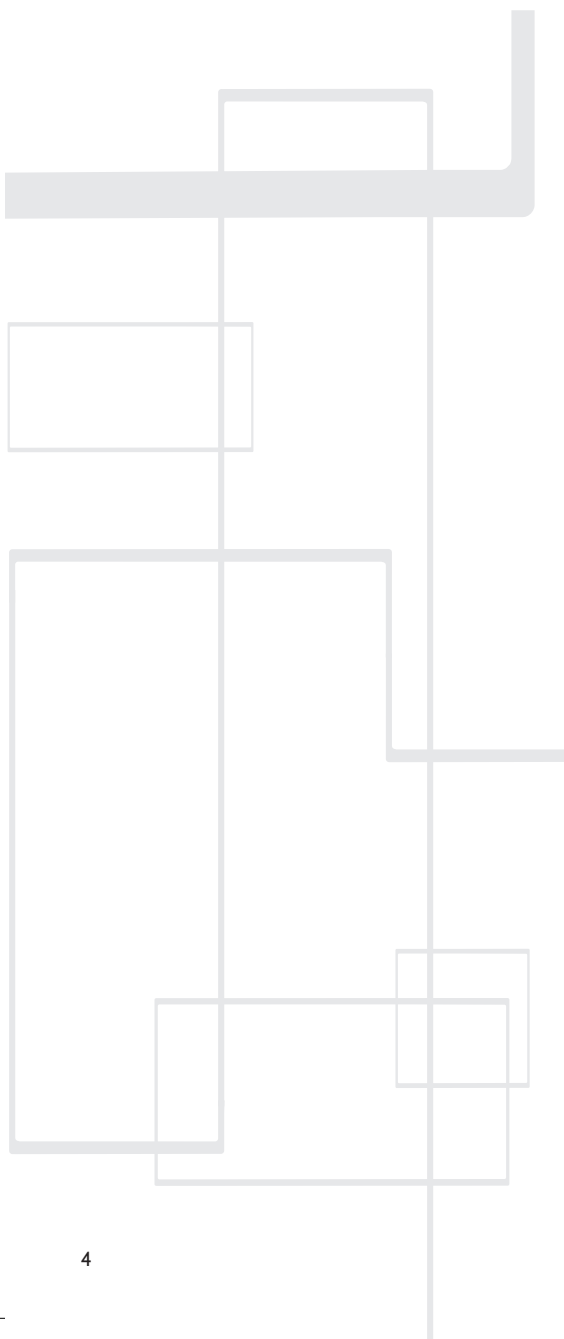
TRYKK: PDC Tangen AS
FORSIDEBILDE: www.istockphoto.com

ISSN 1503-5972
ISBN 82-8105-005-5

ABM-utvikling 2004

INNHOOLD

FORORD	3
1 UTREDNINGENS BAKGRUNN.	4
1.1 UTREDNINGENS OPPNEVNING OG MANDAT.	4
1.2 UTREDNINGENS ORGANISERING	4
2 HVA ER ET SØMLØST BIBLIOTEKTILBUD?	6
3 FUSJONERENDE OG FISJONERENDE KREFTER I NORSK BIBLIOTEKVESEN	8
4 HVA ER SITUASJONEN I ANDRE LAND?	10
4.1 EUROPARÅDETS OG EBLIDAS RETNINGSLINJER FOR BIBLIOTEKLOVGIVNING.	10
4.2 DANMARK: FRA LOV OM FOLKEBIBLIOTEK TIL LOV OM BIBLIOTEKVIKRSOMHET	10
4.3 FINLAND: HEVDVUNNEN TILGANG TIL ALLE TYPER BIBLIOTEK	12
4.4 SVERIGE: EN GENERELL RAMMELOV FOR HELE BIBLIOTEKVESENEN	12
4.5 STORBRITANNIA: ANDRE VIRKEMIDLER ENN LOV PRIORITERES	13
5 HVA VET VI OM BRUK AV BIBLIOTEKTJENESTER PÅ TVERS AV SEKTORGRENSE?	14
5.1 FJERNLÅNSTRAFIKKEN: EN DOKUMENTASJON PÅ AT VI HAR ETT NETTVERK	14
5.2 BRUK AV FOLKEBIBLIOTEKET I STUDIESAMMENHENG	15
6 MOT EN SØMLØS BIBLIOTEKLOV	16
6.1 ER LOVGIVNING ET HENSIKTSMESSIG VIRKEMIDDEL PÅ VEIEN MOT SØMLØSE BIBLIOTEKTJENESTER?	16
6.2 ARGUMENTER MOT UTVIDELSE AV LOVEN	16
6.2.1 DET FORMELLE ARGUMENTET: EN FELLES LOV GRIPER INN I EIERNES STYRINGSRETT OG SKAPER UKLARHET.	17
6.2.2 DE ØKONOMISKE ARGUMENTENE	18
7 ANBEFALINGER.	20
7.1 FRA BIBLIOTEKLOV TIL LOV OM BIBLIOTEKTJENESTER	20
7.2 HVILKE BIBLIOTEK BØR OMFATTES AV EN UTVIDET LOV OM BIBLIOTEKTJENESTER?	20
7.3 HVILKE TJENESTER BØR OMFATTES AV LOV OM BIBLIOTEKTJENESTER?	20
7.4 BØR DE STATLIGE INSTITUSJONENE GIS ADGANG TIL Å PRIORITERE EGNE BRUKERE?	21
LITTERATUR	22

FORORD

Statens bibliotektilsyn (inngikk fra 2003 i ABM-utvikling – Statens senter for arkiv, bibliotek og museum) ga i 2002 Senter for bibliotekutvikling ved Høgskolen i Oslo i oppdrag å utrede spørsmålet om hensiktsmessigheten av og eventuelle problemer knyttet til en utvidelse av virkeområdet til Lov om folkebibliotek til også å omfatte statlige fag- og forskningsbibliotek.

Bakgrunn for utredningen “En sømløs biblioteklov for sømløse bibliotekstjenester?” er ønsket om en samlet biblioteksektor. Utredningen fokuserer på i hvilken grad en utvidelse av biblioteklovens virkeområde vil være hensiktsmessig for bedre å kunne ivareta brukernes behov.

St. melding 22 (1999-2000) ”Kjelder til kunnskap og oppleving” tok opp de utfordringer biblioteksektoren står overfor og formulerte målet om sømløse bibliotekstjenester : ”Den noverande strukturen med folkebiblioteka som allmennbibliotek og fag- og forskningsbiblioteka som hovudressurs innanfor utdanning og forskning vil vera naturleg i framtida med, i kombinasjon med IKT og eit samfunn som vil verta prega av livslang læring, og etter- og vidareutdanningstiltak, vil krevja tettare samhandling mellom alle delar i eit samla biblioteknettverk. Det ideelle målet er å få til eit tilnærma saumlaust bibliotektilbod til brukarane. Det inneber at som brukar skal ein ikkje måtta tenkje på kva type bibliotek ein vender seg til når ein treng bibliotektenester. Gjeldande prak-

sis for samhandling mellom ulike bibliotektypar ber i viss mon preg av å vera utforma i ei tid då telefon og post var dei einaste kommunikasjonsmidla ”.

Framtidige bibliotekbrukere vil oppsøke det bibliotek som er lettest tilgjengelig for å dekke behov for informasjons- og kunnskapssøking, uavhengig av hvilken institusjon eller forvaltning dette biblioteket tilhører. Utviklingen krever derfor at ulike typer bibliotek samarbeider i nettverk uavhengig av tidligere sektorgrensar.

Biblioteksektoren har lange tradisjoner for å tenke nettverkløysningar, samarbeid og maksimal utnyttelse av tilgjengelige ressurser. En eventuell felles lov vil kunne skape et mer forpliktende samarbeid, dette kan slik sett være virkemiddel for å nå målet om et reelt sømløst bibliotektilbud.

St.melding 48 (2002-2003) Kulturpolitikk fram mot år 2014 varsler et utredningsarbeid om sentrale problemstillinger på bibliotekområdet. Spørsmålet om det kan være formålstjenlig å utvide nåværende biblioteklov til å gjelde større deler av biblioteksektoren må ses i lys av de overordnede utredningsoppgavene som her skisseres.

ABM-utvikling har fått flere henvendelser om utredningen ” En sømløs biblioteklov for sømløse bibliotekstjenester ? ” og trykker derfor publikasjonen som et viktig bidrag til diskusjon om dagens bibliotekpolitikk, ikke minst for studenter i bibliotek- og informasjonsfag.

ABM-utvikling takker professor Ragnar Audunson som har stått for arbeidet med utredningen og presentert denne for ulike fagforum.

Vi håper utredningen fortsatt vil skape debatt og engasjement !

Jon Birger Østby,
DIREKTØR

Leikny Haga Indergaard,
AVDELINGS-DIREKTØR

UTREDNINGENS BAKGRUNN

1.1 Utredningens oppnevning og mandat

I brev fra Statens bibliotektilsyn datert 040102 ble Senter for bibliotekutvikling ved Høgskolen i Oslo, bibliotek og informasjonsstudiene, gitt i oppdrag å utrede spørsmålet om hensiktsmessigheten av og eventuelle problemer knyttet til en utvidelse av virkeområdet til Lov om folkebibliotek til også å omfatte statlige fag- og forskningsbibliotek.

Behovet for en slik utredning springer ut av en del generelle utviklingstendenser i samfunnet. Utviklingen av moderne informasjonsteknologi gjør at utdanningsøkende i langt mindre grad enn tidligere er avhengige av å være fysisk tilstede på den institusjonen hvor de er studenter. Ved hjelp av Internettet kan man i langt større grad enn tidligere gjennomføre studiene uten å måtte flytte fra hjemstedet sitt. Idealet om livslang læring trekker i samme retning. Mennesker skal ta utdanning på det tidspunkt i livet hvor de har behov for det og på den måten som passer dem. Også dette trekker i retning av at mye utdanningsvirksomhet skjer utenfor klasserom og forelesningssal og langt unna utdanningsinstitusjonens bibliotek.

De nye studie- og læringsformene reduserer imidlertid ikke behovet for bibliotektenester – snarere tvert i mot. I de nye læringsformene erstatter selvstendig informasjons- og kunnskaps-søking tidligere tiders rigide pensum- og leselister. Og læring er i utgangspunktet

en sosial prosess. Når den individualiseres og flyttes ut av klasserommets kollektive ramme, kan nettopp biblioteket bli det uformelle klasserommet som kan tilby veiledning, informasjon og kontakt med andre studerende som de nye læringsformene. Morgendagens utdanningsøkende vil sannsynligvis oppsøke det biblioteket som er lettest tilgjengelig for å få dekket disse behovene, uavhengig av hva slags institusjonell og forvaltningsmessig tilknytning dette biblioteket har. En slik utvikling krever derfor at bibliotek av forskjellige typer og med ulik tilknytning fungerer sammen i nettverk uavhengig av tidligere sektorgrenser.

Stortingsmeldingen om arkiv, bibliotek og museer tok opp disse utfordringene og formulerte målet om sømløse bibliotektenester: ”Den noverande strukturen med folkebiblioteka som allmennbibliotek og fag- og forskningsbiblioteka som hovudressurs innanfor utdanning og forskning vil vera naturleg i framtida med, men kombinasjonen IKT og eit samfunn som vil verta prega av livslang læring og etter- og vidareutdanningstiltak, vil krevja tettare samhandling mellom alle delar i eit samla biblioteknettverk. Det ideelle målet er å få til eit tilnærma saumlaust bibliotektilbod (vår uth.) til brukarane. Det inneber at som brukar skal ein ikkje måtta tenkja på kva type bibliotek ein vender seg til når ein treng bibliotektenester. Gjeldande praksis for samhandling mellom ulike bibliotektypar ber i viss mon preg

av å vera utforma i ei tid då telefon og post var dei einaste kommunikasjonsmidla”. (Kjelder til kunnskap, kultur og oppleving, 1999).

Et slikt system av sømløse bibliotektenester oppstår ikke spontant. For samtidig som det er utviklingstrekk som trekker i retning av samvirke og fellesskap mellom folkebibliotek og fag- og forskningsbibliotek, er det – som vi vil komme tilbake til i kapittel 3 – andre faktorer som trekker i motsatt retning. Derfor er det nødvendig å diskutere hvilke virkemidler som kan bringe oss framover mot det målet som vi ønsker realisert. I hvilken grad er en utvidelse av biblioteklovens virkeområde et hensiktsmessig virkemiddel? Det er temaet for denne utredningen.

Selv om vi i denne utredningen først og fremst vil fokusere på lovutvidelse som virkemiddel, vil vi se dette spørsmålet i forhold til andre mulige tiltak, for eksempel økonomiske stimuleringsiltak.

1.2 Utredningens organisering

Den videre framstillingen vil bli organisert rundt følgende hovedtemaer: Målet er sømløse bibliotektenester. Men hva skal det bety? Det er ikke gitt. Begrepet kan defineres på forskjellige måter. Ulike utforminger vil kunne ha ulike konsekvenser for virkemiddelvalg og virkemiddelutforming. I neste hovedkapittel vil vi først se på begrepet ”sømløse bibliotektenester og ulike utforminger av dette. Dernest vil vi kort diskutere

en del faktorer som virker henholdsvis integrerende og desintegrerende på biblioteksektoren som en samfunksjone-
rende sektor. (3). I kapittel 4 vil vi gjennomgå situasjonen i de andre nordiske land og i Storbritannia. Kapittel 4.1. behandler Europarådets og EBLIDAS retningslinjer for biblioteklovgivning, mens 4.2-4.5 tar opp situasjonen i de andre nordiske land og Storbritannia. I kapittel 5 skal vi kort oppsummere foreliggende kunnskap med hensyn til i hvilken grad folkebibliotek benyttes til studieformål og fag- og forskningsbibliotek benyttes av folkebibliotekene. Kapittel 6 vil drøfte en del problemstillinger knyttet til lov som virkemiddel mens kapittel 7 vil oppsummere konklusjoner og anbefalinger.

Det er gjennomført en mindre spørreundersøkelse blant en del ledere i fagbibliotek og folkebibliotek. Undersøkelsen presenteres ikke særskilt, men det vises til funn herfra i en del kapittel.

HVA ER ET SØMLØST BIBLIOTEKTLILBUD?

Som nevnt over formulerte Stortingsmelding 22, 1999, målsettingen om "eit saumlaust bibliotektilbud". I meldingen og i de øvrige dokumentene som har ledet fram til etableringen av ABM-utvikling, er det imidlertid få føringer med hensyn til hva slags virkemidler og tiltak som kan bidra til å realisere målet om bibliotektenester skal utformes, med unntak av nødvendigheten av å etablere et felles nasjonalt samordningsorgan. Stortingsmeldingen slår også fast at den også i framtida ser for seg den nåværende strukturen med folkebibliotekene som allmennbibliotek og fag- og forskningsbibliotekene som hovedressurs innen utdanning og forskning.

Om meldingen representerte introduksjonen av begrepet sømløse bibliotektenester i Norge, er usikkert. Begrepet inntreden i norsk bibliotekfaglig og bibliotekpolitisk debatt er ikke blitt undersøkt i forbindelse med denne utredningen. Vi må imidlertid kunne slå fast at det er fra og med framleggelsen av stortingsmeldingen om arkiver, bibliotek og museer at termen har begynt å prege debatten.

I den engelskspråklige diskusjonen har termer "seamless library services", "seamless access" osv. en noe lenger historie.

Tankene som ligger bak begrepet er imidlertid ikke nye. Biblioteksektoren har lange tradisjoner for å tenke i nettverksløsninger og i strategier med sikte på å bygge opp felles ressurser som skal være tilgjengelig for hele dette nettver-

ket og for alle biblioteks brukere:

- Fjernlånsamarbeidet har vært organisert slik at det eneste låneren har merket, har vært at han eller hun har måttet vente på det aktuelle dokumentet. Om det kommer fra et bibliotek av samme type som den aktuelle låneren benytter eller fra en annen del av bibliotekvesenet, har ikke låneren merket. Det har imidlertid, slik en arbeidsgruppe for fjernlånsøkonomi nedsatt av Norsk bibliotekforening formulerte det i en utredning fra 1992, mer vært drevet på basis av hevdvunne prinsipper enn på grunnlag av bevisst organiserte løsninger (Et solidarisk nettverk, 1992). Bør prinsipper som bygger på hevd gis en forankring i et formelt regelverk og i formelle organisatoriske løsninger?
- Et gammelt og hederskront tiltak som den for lengst avdøde Skandiaplanen kan sees som et forsøk på å organisere en nordisk arbeidsdeling som skulle sikre at vi i Norden har en mest mulig fullstendig tilgang til kunnskapsressursene på de ulike fagområder som så kan gjøres tilgjengelig for alle gjennom et mest mulig sømløst nettverk. Fylkesbibliotekenes emnefordelingsplan, ordningen med ansvarsbibliotek, Deichmanns rolle som oversentral for folkebibliotekene, Nord-Sørbiblioteket ved Stavanger bibliotek og Europabiblioteket ved Trondheim folkebibliotek er eksempler på tilsvarende bestrebelser.
- Allerede i 1978 lanserte Per Ongstad

idéen om "Norges bibliotek" (Hørthe Pavicevic og Ongstad, 1978), en tanke som ble videreutviklet i senere arbeider (Ongstad, 1988). Her var nettopp tanken å bygge opp en organisasjon som kunne gi sømløst tilbud på tvers av de begrensningene tradisjonelle sektorgrenser og små enkeltbibliotek kan legge på rasjonell ressursutnyttelse.

- I bibliotekloven (§1) heter det at "bibliotekene er ledd i et nasjonalt system". Forarbeidene til loven legger til grunn at "et vesentlig siktemål med lovgivningen er å sikre arbeidsfordeling og samarbeid mellom den statlige, fylkeskommunale og kommunale virksomhet". (Ot.prp. nr.14, 1985-1986, s.20).

Termen "sømløst bibliotektilbud" kan dermed bety ulike ting. Hvordan vi definerer begrepet, eller kanskje riktigere: hva slags dimensjon ved et komplekst begrep vi fokuserer på, vil ha konsekvenser for virkemidler generelt og bruk av lov spesielt. For å ta noen eksempler:

1. Med sømløst bibliotektilbud kan vi mene det fjernlånsamarbeidet og det systemet for felles ressursutnyttelse som vi tradisjonelt har hatt i biblioteksektoren. Organiseringen av fjernlånet har i en årrekke vært en sentralt diskusjonstema i bibliotekmiljøet. Rapporten fra Arbeidsgruppen for fjernlånsøkonomi som det er vist til over, foreslo etableringen av en non-profitorganisasjon (Biblioteknett)

for å regulere bestillinger og avregne fjernlånstjenester mellom medlemsbibliotekene. Press på budsjettene fører til at debatten med jevne mellomrom dukker opp igjen, jfr. debatten vi hadde høsten 2000 i forbindelse med at en del universitetsbibliotek ønsket å ta avgift for fjernlån. Selv om Justisdepartementets lovavdeling har slått fast at det vil være i strid med Åndsverkslovens §19 å ta betalt for fjernlån, kan det være gode grunner til å mene at allmennhetens rett til tilgang til landets samlede bibliotekressurser gjennom fjernlån, bør beskyttes gjennom lovbestemmelser. Selv om det er slått fast at man ikke kan ta betalt for fjernlån, kan for eksempel allmennhetens tilgang begrenses gjennom prioriteringsordninger.

2. Med et sømløst bibliotektilbud kan vi mene tekniske løsninger, portaler o.l., som gjør det mulig for en bruker samtidig og via samme brukergrensesnitt å søke etter materiale i ulike bibliotek, museer og arkivers kataloger. Det EU-finansierte prosjektet ONE som ble ledet av Liv Holm fra BRODD er et eksempel på et utviklingsprosjekt for å realisere denne formen for sømløshet. (Holm, 1999). I Danmark har man bibliotek.dk som er en samlet inngang til dokumentressursene i de aller fleste av Danmarks folke- og fagbibliotek, Bibliotekvakten, det elektroniske barnebibliotek osv. (<http://www.bibliotek.dk/>).

Nettverket Seamless i Essex i Storbritannia (<http://www.seamless.org.uk/>, Rowlett et al. 2000) er et eksempel på et regionalt nettverk hvor en rekke informasjonsleverandører i regionen samarbeider om å gjøre informasjon tilgjengelig for innbyggerne via et felles og enhetlig grensesnitt. Denne formen for sømløshet krever først og fremst satsing på forsknings- og utviklingsprosjekter og det krever organisatoriske initiativ for å bygge bærekraftige nettverk. Lov vil sannsynligvis være mindre viktig som virkemiddel.

3. I tillegg til en sømløs tilgang til kunnskap og informasjon gjennom enhetlige grensesnitt og en sømløs utveksling av fjernlån mellom bibliotek, kan vi tenke oss en ordning hvor borgernes lovbestemte frie lånerett utvides til å gjelde flere typer bibliotek enn bare folkebibliotek. Den danske bibliotekloven har slike bestemmelser. Enhver borger kan oppsøke for eksempel et universitets- eller høyskolebibliotek og ha lovbestemt krav på å bli betjent. I Shropshire i Storbritannia har en et samarbeidsprosjekt – SAIL – mellom en rekke bibliotek og andre kunnskapsformidlende institusjoner. Her kan borgerne få et lånekort som gir adgang til alle typer bibliotek. Dette er et blant flere tiltak man har gjennomført for å bygge ned tersklene i forhold til allmennhetens bruk av universitets- og høyskolebibliotek.

4. Man kan tenke seg at ulike bibliotek så å si smelter sammen i én organisasjon, altså noe i retning Per Ongstads forslag om et Norges bibliotek. Bak etableringen av ABM-utvikling ligger ønsket om et enhetlig koordineringsorgan for biblioteksektoren. Felles organisasjonsløsninger kan tenkes også på lokalplanet. I Åmot kommune ble det mot slutten av 1980-tallet utarbeidet en plan for en felles bibliotekløsning for folkebiblioteket i kommunen og høyskolebiblioteket ved Høgskolen i Hedmark. (Langeland, 1989). Planen ble ikke realisert, men tilsvarende fellesløsninger er utviklet i Sverige, for eksempel i Härnösand.

Et system av sømløse bibliotekstjenester vil sannsynligvis måtte utvikles gjennom tiltak som omfatter alle de betydningene av termen som det er referert til over. Det innebærer også et spekter av virkemidler, for eksempel finansiering av FoU-prosjekter, økonomiske støtteordninger og andre virkemidler for å stimulere til nettverksbygging lokalt og regionalt og – det skal vi diskutere nærmere i det følgende – lovgivning.

¹ Det kan argumenteres for at Lov om folkebibliotek av 1985 gjennom dels å knesette prinsippet om fri lånerett og gratis utlån, dels å slå fast at folkebibliotekene er ledd i et nasjonalt biblioteksystem, gir en juridisk bakgrunn også for et gratis fjernlånnett.

FUSJONERENDE OG FISJONERENDE KREFTER I NORSK BIBLIOTEKVESEN

En rekke forhold bidrar til at grensene mellom de ulike delsektorene innenfor bibliotekvesenet bygges ned. Foran (kapittel 1.1.) har vi pekt på hvordan en del generelle utviklingstendenser fører til at studenter arbeider andre steder enn på den høgskolen eller det universitet hvor de er studenter. Det gjør at utdanningssøkende¹ på ulike nivå bruker det biblioteket som er lettest tilgjengelig uten å tenke over hvilken sektor dette hører til. Som oftest vil dette være et folkebibliotek. (Det er åpenbart at befolkningen i for eksempel Sogndal eller omkring St. Hanshaugen i Oslo i mange sammenhenger kunne ha stort utbytte av å benytte biblioteket til henholdsvis Høgskolen i Sogn og Fjordane og Høgskolen i Oslo. Den alminnelige borgers terskel i forhold til å bruke et fagbibliotek er nok atskillig høyere enn terskelen i forhold til å bruke folkebiblioteket som høgskolebibliotek. Å bygge ned slike terskler kan være en viktig oppgave dersom målet om et sømløst tilbud skal realiseres). Folkebibliotekene mottar dermed i økende grad etterspørsel etter veilednings- og referansetjenester og etter dokumenter som i utgangspunktet forutsetter den kompetanse og de ressursene som er typiske for et fagbibliotek. Denne krevende etterspørselen betyr et økt press på folkebibliotekene. I den grad folkebiblioteket ikke har de ressursene som kreves for å tilfredsstillende studentenes etterspørsel, sendes forespørselen videre til et fagbibliotek og resulterer i et fjernlån.

Det betyr et økt press på universitets- og høgskolebibliotekene. Til sammen leder denne økningen av bruksmønstre på tvers av etablerte grenser til at ulike bibliotek nærmer seg hverandre og til at biblioteksektoren som helhet bør betraktes som et samfunksjonerende system.

Men det er også krefter som kan trekke i motsatt retning:

1. Folkebibliotekene har i utgangspunktet en politisk og verdibasert begrunnelse. De har et samfunnsoppdrag og skal, slik McCabe (2001) har formulert det, utdanne for demokrati. Fagbibliotekene skal formidle informasjon til moderorganisasjonens medlemmer for å øke deres effektivitet. Begrunnelsen er først og fremst instrumentell. De skal bidra til å øke kvaliteten og effektiviteten på sine moderinstitusjoners produksjon av utdanning og forskning. Andersson og Skot-Hansen argumenterer for at folkebiblioteket har fire roller: 1. Rollen som kultursenter. 2. Rollen som informasjonssenter. 3. Rollen som kunnskapssenter. 4. Rollen som sosialsenter. Det er først og fremst rollen som kunnskapssenter og rollen som informasjonssenter som ligger nær opp til det som er fagbibliotekenes rolle. I den grad folkebibliotekene vektlegger rollen som kultursenter og sosialsenter og universitets- og høgskolebibliotekene rendyrker sin rolle som instrumentelle informasjonsformidlere, kan de to bibliotektypene utvikle seg i hver

sin retning: Mens folkebibliotekene er opptatt av allmennhetens like tilgang til informasjon og kunnskap for å forhindre ulikhet og nye skillelinjer, kan fagbiblioteket være opptatt av informasjon som noe som kan gi egen moderinstitusjon konkurransefortrinn, dvs. nettopp skape ulikhet. Og i fagdebatten de siste årene synes det som om holdningen til betalingsordninger er noe ulik i fagbibliotekmiljøet og folkebibliotekmiljøet. Ulikheten i verdigrunnlag mellom folkebibliotekene og fag- og forskningsbibliotekene, gjør at følgende konklusjon fra 1991 fremdeles er aktuell: "Mens folkebibliotekenes verdigrunnlag gjør at man innenfor denne sektoren forsvare gratisprinsippet, som har vært et ideologisk felleseie for hele vesenet, går fagbibliotekenes representanter relativt uproblematisk over til å forsvare betalingsordninger. Spørsmålet ser ut til å skape skiller mellom sektorene basert på det faktum at folkebibliotekene tilhører et system som har en politisk begrunnelse, mens fagbibliotekene i større grad tilhører organisasjoner som har en produkt- og markedsorientert begrunnelse. Visjonen om ett enhetlig bibliotekvesen er et resultat av informasjonssamfunnet. Men nettopp utviklingstrekk ved dette samfunnet skaper disse kulturelle skillene, og kan gjøre det vanskelig å realisere visjonen". (Audunson, 1991, s.158).

2. Mens folkebibliotekene i utgangs-

punktet har et verdibasert samfunnsoppdrag (selv om de også har instrumentelle oppgaver og begrunnelser), har fag og forskningsbibliotekene i utgangspunktet et organisasjonsoppdrag (selv om mange av dem – ikke minst de store universitetsbibliotekene – også har et verdibasert samfunnsoppdrag). Forpliktelser i forhold til formidling av informasjon til allmennheten kan lett komme i konflikt med organisasjonsoppdraget, ikke minst i en situasjon hvor presset på budsjettene øker. Her ligger det en dobbelthet. I forbindelse med denne utredningen, ble en del ledere i større fag- og forskningsbibliotek og folkebibliotek spurt om sine synspunkter på en utvidelse av biblioteklovens virkeområde. En av de spurte, som er leder i et fagbibliotek, uttrykte denne dobbeltheten presist: ”1. Jeg er først og fremst skeptisk... Et slikt bibliotek er opprettet primært for å støtte opp under eierinstitusjonens virksomhet og tjenestene skal være skreddersydde for egne brukergrupper. 2. De statlige institusjonene og deres bibliotek blir drevet for det meste med offentlige midler. Konsekvensen er at de også har en forpliktelse overfor allmennheten, dvs. eksterne enkeltbrukere og andre bibliotek....Jeg vil kjempe for retten til å prioritere egne brukere. Ellers kan vi bare glemme velvilje og gode budsjetter fra egen institusjon”. Strammes budsjettene til, vil sannsynligvis balansen i denne tvetydige

situasjonen tippe i disfavør av forpliktelsene overfor allmennheten.

Poenget med denne drøftingen er å peke på to forhold:

1. Sømløse bibliotek tjenester er ikke noe som vil vokse fram av seg selv. Fordi det er faktorer som virker i motsatt retning, er det nødvendig med virkemidler som kan styre utviklingen og forhindre at tendensene til å prioritere egen virksomhets behov går ut over allmennhetens interesser. Lovgivning er et slikt virkemiddel.
2. Informasjonssamfunnet stiller oss overfor utfordringer som ikke er verdinøytrale, og ulike bibliotek representerer i noen grad ulike verdier. Hva skal være verdigrunnet for de felles nettverkløsningene for biblioteksektoren som helhet og som skal være utgangspunktet for å produsere sømløse bibliotek tjenester? Birdsall (2001) har pekt på at det han kaller for informasjonssamfunnets ideologi trekker i retning av markedsløsninger som kan ha negative konsekvenser dersom vi ønsker å gi alle like muligheter til å være deltakere i et informasjons- og kunnskapssamfunn. Det kan være et argument for å bruke lov som ett virkemiddel for å sikre at bibliotekene produserer tjenester som nettopp bidrar til å gi alle muligheter til å delta i kunnskapssamfunnet.
3. En lov for sømløse bibliotek tjenester skal være et virkemiddel som bidrar

til å realisere de ulike dimensjonene som til sammen danner vår forståelse av begrepet sømløse tjenester og som vi redegjorde for i kapittel 2 over.

¹ I engelsk debatt bruker man termene "learners" og "the learning community". (Empowering the learning community, 2000). Termen "learners" omfatter, slik jeg har forstått det, flere enn bare de som er utdanningsøkende i formell forstand. Begrepet dekker også individuell og uformell læring og utvikling som ikke er knyttet til noe utdanningsprogram, for eksempel personlig vekst og utvikling som følge av lesing av skjønnlitteratur. Kan hende bør også vi snakke om "læringsøkende" eller "kunnskapssøkende" heller enn utdanningsøkende.

HVA ER SITUASJONEN I ANDRE LAND?

I dette kapittelet skal vi se på situasjonen i de andre nordiske land og i Storbritannia. Har man tatt lovgivning i bruk for å realisere et sømløst bibliotektilbud? Hvordan reguleres forholdet mellom ulike bibliotektyper i lovgivningen? Både Danmark, Sverige og Finland har nye biblioteklover: Den danske Lov om bibliotekvirksomhet ble vedtatt 17.mai 2000. Sverige fikk sin biblioteklov i 1996, mens den finske loven ble vedtatt i 1998. Storbritannias Public Libraries and Museums Act er fra 1964.

4.1 Europarådets og EBLIDAs retningslinjer for biblioteklovgivning

Før vi går nærmere inn på situasjonen i de enkelte land, kan det imidlertid være interessant å se på Europarådets og EBLIDAs retningslinjer for biblioteklovgivning. (EBLIDA - European Bureau of Library, Information and Documentation Associations).

Retningslinjene ble framlagt og diskutert på konferansen Libraries and democracy: the role of the state, local authorities and professional i Strasbourg i november 1998 og vedtatt i 1999.

Retningslinjene er delt inn i fire seksjoner: 1. Lovgivning i forhold til ytringsfrihet og fri tilgang til informasjon. 2. Bibliotekenes rolle i en nasjonal bok- og informasjonspolitikk. 3. Bibliotek og kunnskapsindustrien, først og fremst bestemmelser vedrørende opphavsrett. 4. Bevaring av bibliotekarven (library heritage), dvs. først og fremst pliktavlevering.

Seksjon II inneholder flere punkt som er relevante for vår problemstilling. Det heter for eksempel at "Den økende produksjon og distribusjon av innhold i digital form gjør de tradisjonelle bibliotekkategoriene uklare. Biblioteker og biblioteknettverk bør uten hensyn til deres bevilgende myndighet ha ansvaret for å tjene biblioteksamfunnet og samfunnet i sin alminnelighet. (II 6, ii)...Bibliotek tjenester for spesielle brukergrupper bør forklares tydelig i lovteksten og/eller bestemmelser og ytes dels gjennom tjenester som styres av/omfatter de alminnelige bibliotek tjenestene, dels gjennom spesialbiblioteker og dels gjennom sentraliserte tjenester. (II 6, iv).....Bibliotekmyndighetene på nasjonalt nivå bør vurdere utvikling av bibliotek tjenester innen en nasjonal og internasjonal informasjonspolitikk med sikte på konvergens av institusjonene i ABM-sektoren". (II 6, vi).

Her slår altså Europarådet og EBLIDA fast at alle bibliotek, uavhengig av finansiering og institusjonell tilknytning, bør ha et ansvar overfor allmennheten og at dette bør nedfelles i lovverket. Likeledes slås det fast at biblioteklovgivningen også bør omfatte tjenester til spesielle brukergrupper. Her er det nærliggende å tenke på tjenester til grupper av funksjonshemmede, for eksempel blinde og tjenester til nasjonale og språklige minoriteter, for eksempel samer. At retningslinjene understreker at man bør utvikle en lovgivning som kan befordre ABM-utviklingen, men

at denne utviklingen må settes inn i en bred informasjonspolitisk kontekst er likeledes interessant. I utviklingen av en politikk for ABM-området må ikke arkivene, bibliotekene og museene se innover mot hverandre, men ha et bredt informasjonspolitisk utsyn.

Alt i alt må det kunne slås fast at Europarådets og EBLIDAs retningslinjer støtter opp under en utvidelse av biblioteklovens gyldighetsområde til å omfatte flere typer bibliotek

4.2 Danmark: Fra Lov om folkebibliotek til Lov om bibliotekvirksomhet

Dansk biblioteklovgivning har på mange måter fungert som modell også for norsk lovgivning på feltet. Bibliotekloven av 1971 spilte en svært viktig rolle i moderniseringen av norsk folkebibliotekvesen. Den danske loven som var vedtatt noen år tidligere, fungerte i betydelig grad som inspirasjonskilde for det norske lovarbeidet.

Den nåværende danske loven av 17. mai 2000 er delt inn i fire kapitler. Kapittel 1 (§§1-7) omhandler folkebibliotekenes formål og virksomhet mens kapittel 2 (§§8-18) omfatter statens oppgaver på bibliotekfeltet og de statlige bibliotekene. Kapittel 3 (§§19-36) omfatter en del særlige bestemmelser, først og fremst om muligheten til i visse situasjoner å kreve betaling for tjenester. Kapittel 4 inneholder en del avsluttende bestemmelser. I forhold til vår problemstilling er det brede bibliotekperspektivet i loven viktig. Det er ikke lenger en

lov om folkebibliotek men, slik det også framgår av lovtittelen, en lov om bibliotekvirksomhet.

Den danske lovgivningen går svært langt i detaljstyring i forhold til hva vi er vant til. Loven inneholder for eksempel detaljerte bestemmelser for så vel statlige som kommunale biblioteks adgang til å kreve inn overdagspenger ved for sein innlevering av materiale.

Fremdeles er den norske Lov om folkebibliotek og den danske Lov om bibliotekvirksomhed svært like når det gjelder formålet. Begge slår fast at folkebibliotekenes formål er ”å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet”. Men der den norske loven sier at dette formålet skal fremmes ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis (vår uth.) til disposisjon, snakker den danske lovens formålsparagraf om bøker, tidsskrifter, lydbøker og annet egnet materiale ”så som musikkbærende materialer og elektroniske informasjonsressourser, herunder Internet og multimedier”. Formålsparagrafen slår ikke fast at tilbudet skal være gratis. Hovedprinsippet om vederlagsfrie tjenester er slått fast i kapittel 3, § 19, mens §20 omhandler mulighetene til å fravike dette hovedprinsippet i visse situasjoner.

De sentrale bestemmelsene om fag- og forskningsbibliotekenes rolle i forhold til allmennheten finner vi i §13, stk.2-4. Der utvides den frie låneretten til å gjelde alle statlige (stk 2) og statsstøttede (stk 3) bibliotek. Disse bibliotekene står ”til rådighed for enhver for

benyttelse på stedet samt udlån av materialer”. I tillegg skal disse bibliotekene etter samme paragraf delta i bibliotekenes alminnelige lånesamarbeid. Det er én begrensning: Oppgavene i forhold til allmennheten skal inngå i ”forudsætningen for bevillingen til biblioteket”. Kulturdepartementet forhandler med de ulike fagdepartement om de statlige og statsstøttede bibliotekenes forpliktelser i forhold til §13, og hvert år offentliggjøres en liste over hvilke statlige og statsstøttede bibliotek som omfattes, dvs. hvor forpliktelsene overfor allmennheten inngår i forutsetningene for bevilgningen. Nå er det 42 bibliotek fra syv departementsområder som inngår. I tillegg inngår seks ikke-offentlige bibliotek som mottar statsstøtte, for eksempel Arbeiderbevegelsens bibliotek og arkiv.

Bestemmelsen om at Kulturdepartementet forhandler med de ulike fagdepartement om gjennomføringen av § 13, er et eksempel på at man kan gjennomføre en slik lovgivning uten å komme i konflikt med det som en del i den norske debatten anfører som argument mot en slik lovgivning: eiernes rettigheter. Og selv om eksterne brukere etter lovens §13 skal behandles på lik linje med primærbrukerne, for eksempel studentene og forskerne, kan man i ”særlige tilfelle” prioritere primærbrukere. (Bekendtgørelse om bibliotekvirksomhet, § 13). Men bestemmelsens avgrensning til at dette bare kan skje i særlige tilfelle, må betraktes som relativt sterk. Man må konkret kunne argumentere

for at det foreligger en særlig situasjon og ikke generelt forskjellsbehandle til fordel for brukere fra egen organisasjon. På den danske Bibliotekstyrelsens hjemmeside finnes en liste med hyppig stilte spørsmål når det gjelder tolkning av bibliotekloven. Der er studenters behov for å bruke bestemt materiale for en lengre periode nevnt som et eksempel på et slikt særlig tilfelle.

Når et folkebibliotek formidler et fjernlån til et annet folkebibliotek kan det, så fremt det ikke dreier seg om en centralbibliotekoppgave som man i Danmark får statlig bevilgning for å utføre, kreve betaling fra mottakerbiblioteket (§22). Derimot kan ikke statlige bibliotek som yter fjernlån til folkebibliotek med utgangspunkt i bestemmelsene i lovens §13, kreve betaling for dette fra mottakerbiblioteket. (§26). Her legges det til grunn at dette inngår i forutsetningen for bevilgningen.

Lov om bibliotek tjenester inneholder også bestemmer om Danmarks blindbibliotek og dets rolle som oversentral for folkebibliotekene og sakkyndig rådgiver for bibliotekvesenet som helhet når det gjelder tjenester til blinde, svaksynte, dyslektikere og andre som på grunn av en funksjonshemming ikke kan lese trykt skrift.

Ellers er den danske bibliotekloven liberal med hensyn til å åpne opp for å ta betalt for tjenester. Dersom en bruker ber om en tjeneste som har et omfang som går utover vanlig utlån og veiledning, kan et folkebibliotek ta betalt.

Likeledes kan biblioteket med utgangspunkt i den kompetanse det besitter, utvikle og selge konsulenttjenester.

4.3 Finland: Hevdvunnen tilgang til alle typer bibliotek

I Finland er oppfatning og sedvane at borgerne har adgang til alle typer bibliotek. I en redegjørelse for de finske folkebibliotekenes situasjon og rolle utarbeidet av en tjenestemann i Utdanningsministeriet er det formulert slik "Municipal libraries, research libraries, special libraries and libraries at educational institutions form part of the national and international information service networks. In Finland both municipal libraries and university libraries are open to all citizens. Students use public libraries, research libraries and libraries at educational institutions side by side"(Kekki, 2001).

Borgernes rettigheter til å bruke alle typer bibliotek er imidlertid ikke nedfelt i den bibliotekloven som ble vedtatt i 1998. Dens virkeområde er de kommunale folkebibliotekene. Loven fastslår imidlertid at folkebibliotekene inngår i et nasjonalt nettverk som også omfatter fagbibliotek. Lovens §4 slår fast at "Ett allmänt bibliotek samarbeider med andre allmänna bibliotek samt med vetenskapliga bibliotek och bibliotek på läroanstalter som en del av nationellt og internationellt nät av biblioteks- och informationstjänster". Denne paragrafen i den finske loven kan vi si nettopp beskriver et system av sømløse tjenester. Loven forplikter folkebibliotekene til å samarbeide med andre bibliotekstyper men forplikter ikke uten videre universitets- og høyskolebibliotekene til å stille sine ressurser til disposisjon. Her er det åpenbart sedvane som gjelder. Alle kan benytte universitetsbibliotek både gjennom fjernlånstjenester og direkte, men denne retten er så vidt vi har kunnet bringe i erfaring ikke nedfelt formelt noe sted. Også i Finland har universitetsbibliotekene fra tid til annen diskutert spørsmålet om å innskrenke allmennhetens tilgang, men disse diskusjonene har så langt ikke ført til andre tiltak enn at eksterne brukere i noen tilfelle ilegges høyere avgifter enn primærbrukerne. Det kan imidlertid være et viktig poeng her at de finske folkebibliotekene – i motsetning til hva som er situasjonen i Norge, Danmark, Sverige og Storbritannia – forvaltningsmessig er knyttet til utdanningssektoren. Man må anta at det gir gunstigere betingelser med hensyn til å samordne folkebibliotekene og utdanningsinstitusjonenes bibliotek enn det vi har hos oss.

Innstillingen fra Undervisningsministeriets bibliotekspolitiske arbeidsgruppe (Undervisningsministeriet, 2001) tyder imidlertid på at man ser betydelige utfordringer og uløste oppgaver med hensyn til å bygge et sømløst nettverk av bibliotek. "Arbetsgruppen foreslår derfor att statens biblioteksförvaltning förstärks, att det satsat på gemensamma projekt som överskrider förvaltningsgränserna, att det anvisas anslag för produktion av tjänster i sambruk och att det utarbetas ett utvecklingsprogram som täcker hela landet och går över förvaltningsgränserna (inklusive de vetenskapliga biblioteken m.fl.). (Undervisningsministeriet, 2001, s.6).

Den finske loven behandler eksplisitt bibliotekstjenester til samer og bibliotekstjenester i tospråklige kommuner. Det heter at i samiske områder skal behovene til den samiske og finske befolkningen "beaktas på enahanda grunder". (§3, 5.ledd).

I den finske lovens §3, 2.ledd heter det at en kommune kan organisere de bibliotek- og informasjonstjenestene den er ansvarlig for alene, sammen med andre kommuner "eller på annat sätt" Denne bestemmelsen er interessant. Den synes å peke i retning av at hovedpoenget ikke er at en kommune skal ha et bibliotek, men at den har ansvaret for at bibliotek- og informasjonstjenester slik de er beskrevet i loven, er tilgjengelige for innbyggerne. Det kan den gjøre ved å drive et bibliotek selv eller i samarbeid med andre kommuner eller på andre måter. Her det ut som om kommunene står fritt. Hva slags "andre måter" som kan være aktuelle, er ikke spesifisert, men samarbeid med et universitet eller en høyskole må være en mulighet.

To andre forhold ved den finske bibliotekloven er svært interessante. Det er formålsparagrafen og utdanningskravene.

Sandra Braman (1988) diskuterer betydningen av ulike måter å definere informasjon på for utformingen av informasjonspolitik. Hun opererer med et hierarki av definisjoner. De er: 1. informasjon som ressurs, dvs. noe man har eller ikke har tilgang på, for eksempel bøker eller IKT. 2. informasjon som noe som endrer kunnskaps- og bevissthetsstrukturer – for eksempel resulterer i læring, personlig utvikling m.v. 3. informasjon som et samfunnskonstituerende element, for eksempel tilgang til informasjon som en betingelse for demokratiet. (Braman, 1988).

Man kan si at formålsparagrafene i den norske og danske bibliotekloven er

orientert mot trinn 1 i Bramans hierarki. Bibliotekene skal stille bestemte ressurser til disposisjon og derigjennom fremme bestemte aktiviteter som utdanning og kulturell aktivitet. Den finske lovens formålsparagraf er orientert mot nivå 2 og 3 i hierarkiet; den sier først og fremst noe om hvilke effekter som skal realiseres og hvilke individuelle og samfunnsmessige verdier som skal fremmes – ikke noe om å stille bestemte ressurser til disposisjon: "Syftet med de allmänna bibliotekens bibliotek och informationstjänster är att främja befolkningens lika möjligheter till bildning, litterära och konstnärliga intressen, fortlöpande utveckling av kunskaper och färdigheter samt medborgerliga färdigheter och till livslångt lärande": (Den finske biblioteklovens §2).

Med hensyn til utdanning stiller den finske lovgivningen krav til både biblioteksjef og personalet som helhet. Sjef for et kommunalt bibliotek må ha universitetseksamen av høyere grad med minimum 35 poeng bibliotek og informasjonsfag (dvs. 3/4 studieår) i fagkretsen. I staben som helhet skal minst 2/3 ha eksamen fra universitets/høyskole med minimum 20 poeng bibliotek- og informasjonsfag (et semester) eller en fagutdanning med en tilsvarende mengde bibliotek- og informasjonsfag.

4.4 Sverige: En generell rammelov for hele bibliotekvesenet

Den svenske bibliotekloven av 1996 er en kortfattet og – ikke minst sammenlignet med den danske loven – lite detaljert rammelov. Den omfatter biblioteksektoren som helhet, og gjør det obligatorisk for kommuner å ha folkebibliotek og for fylker (län) å ha fylkesbibliotek. Folkebibliotekstjenester skal være gratis tilgjengelig for alle. I grunn- og videregående skoler skal det finnes "lämpligt fördelade skolbibliotek" og det skal finnes høyskolebibliotek ved alle høyskoler. I §10 – lovens avslutningsparagraf – pålegges alle statlig finansierte bibliotek, herunder høyskole- og forskningsbibliotek – å stille dokumenter fra egne samlinger gratis til disposisjon for folkebibliotekene og generelt samarbeide med folkebibliotekene i deres bestrebelser med sikte på å gi lånerne en god bibliotekstjeneste. Høyskoleloven knesetter prinsippet om gratis fjernlån mellom høyskolebibliotekene.

I tillegg betraktes universitets- og høyskolebibliotekene som allmene i den forstand at enhver borger fritt kan benytte dem og låne fra deres samlinger. Denne rettigheten er imidlertid ikke nedfelt i lov, men finnes i de enkelte

bibliotekenes reglementer og den finnes i retningslinjer fra BIBSAM – Nasjonalbibliotekets (Kungliga Biblioteket) avdeling for nasjonal samordning og utvikling (<http://www.kb.se/bibsam/Avgifter/riktlinjer.htm>). Her er det slått fast at grunnleggende tjenester bør være avgiftsfrie for så vel interne som eksterne brukere.

I Sverige har man en interessant kompensasjonsordning for de bibliotekene som er nettoutlånere i det nasjonale fjernlånssamarbeidet. Regjeringen bevilger hver år midler som forvaltes KB (Kungliga Biblioteket) til dette formålet. Ekspedisjonskostnader ved netto utlån av originaldokumenter kompenseres. Men dersom sluttbrukeren som i sitt lokale folkebibliotek etterspør et dokument som genererer et slikt fjernlån, er student ved utlånsbibliotekets moderinstitusjon, skal fjernlånet ikke kompenseres. Da faller det inn under høgskolebibliotekets oppgaver.

4.5 Storbritannia: andre virkemidler enn lov prioriteres

Storbritannia er, ved siden av Norge, det eneste landet som har etablert et ABM-organ. Resource ble etablert i 2000 og erstattet for biblioteksektorens vedkommende den tidligere Library and Information Commission. Dette organet har til oppgave å stimulere samarbeid mellom ulike bibliotektyper.

Engelske folkebibliotek har sitt rettslige grunnlag i Public Libraries and Museums Act fra 1964. Loven gir i utgangspunktet de sentrale biblioteksmyndighetene betydelige styringsmuligheter. Ministeren for kultur, media og sport har til oppgave å "superintend and promote the public library service provided by local authorities in England...and to secure the proper discharge by local authorities of the functions in relation to libraries conferred on them as library authorities by or under this Act" (Department for Culture, Media and Sport, 2000). Siden 1998 har det vært obligatorisk for folkebibliotekene å utarbeide årlige planer og sende disse inn til departementet. For ett år siden introduserte departementet standarder for prestasjons- og kvalitetsmåling i folkebibliotek. Sammen med ABM-politikken og bestrebelser på å forankre denne i bibliotekmiljøet, kan naturligvis slike tiltak for å styrke den lokale og regionale planleggingen bidra til å fremme samarbeid mellom ulike bibliotektyper.

Det primære virkemiddelet for å realisere enhetlig tilgang til de samlede bibliotekressursene er imidlertid ikke

lovgivning, men støtte til konkrete utviklingstiltak regionalt og lokalt.

Rapporten *Empowering the learning community* som ble utgitt av den engelske Library and Information Commission i 2000, kort tid før Storbritannias ABM-organ Resource ble etablert, inneholder flere eksempler på prosjekter og fellestiltak mellom folkebibliotek og bibliotek på utdanningsinstitusjoner som er interessante i forhold til vår problemstilling. Denne rapporten anbefaler at folkebibliotek og bibliotek ved utdanningsinstitusjoner i lokalsamfunn eller definerte geografiske områder bør etablere samarbeidsordninger for 1) å forbedre tjenestene til brukerne, 2) finne fram til ordninger for ressursdeling og økonomisk samarbeid og 3) utvikle det som rapporten kaller "tilgangskart" (access maps), som skal lette brukernes tilgang til de informasjonsressursene og den veiledning de har bruk for.

Rapporten gir en rekke eksempler på konkrete måter disse målene kan realiseres på:

- I ett distrikt (Shropshire) er det etablert en paraplyorganisasjon (SAIL) for tilgang til læringsressursene i distriktet. Organisasjonen omfatter alle folkebibliotek, universitets- og høgskolebibliotek og bibliotek i videregående skoler, arkiver, yrkesrettledningskontor samt den lokale næringslivsorganisasjonen (Handelskammeret). Det er satt i verk tiltak for å senke terskelen som folk flest kan oppleve i forhold til å benytte for eksempel universitetsbiblioteket. Brukerne kan få et lånekort som markerer at de er velkomne til å bruke alle bibliotek, og SAILs logo ved inngangen til universitets- og høgskolebiblioteket skal markere åpenhet.
- I Sunderland har universitetsbiblioteket og et bibliotek på en videregående skole gått sammen om å etablere et læringscenter på et kjøpesenter; det er utviklet kurs for bibliotekansatte for å fremme tverrsektorielt samarbeid mellom ulike bibliotekstyper.
- I Sheffield har folkebiblioteket, Sheffield University og Sheffield Hallam University etablert SINTO – Sheffield Information Organisation – som har til formål å sikre alle utdanningsøkende i byen fri tilgang til alle bibliotekstjenestene.
- I ett lokalsamfunn bidrar høgskolen finansielt til at folkebiblioteket kan holde søndagsåpent for at studentene skal ha et tilbud på søndager uten at høgskolen behøver å holde oppe.
- Vi finner også eksempler på at høgskolebibliotek og folkebibliotek er samlokalisert i felles bygg. Slike eksempler

finner vi også i Sverige, for eksempel i Härnösand, hvor Sambiblioteket huser folkebiblioteket i Härnösand, fylkesbiblioteket i Vest-Norrland og Mitthögskolans bibliotek.

HVA VET VI OM BRUK AV BIBLIOTEKTJENESTER PÅ TVERS AV SEKTORGRENSENER?

5.1 Fjernlånstrafikken: En dokumentasjon på at vi har ett nettverk

Best dokumentert er fjernlånstrafikken mellom de ulike bibliotekene. Her føres det løpende statistikk. I henhold til statistikken for fag- og forskningsbibliotek for år 2000 ble det dette året effektivt 485 000 fjernlån fra norske folkebibliotek av et totalt antall utlån på 3 807 000. Det betyr at fjernlånet i fag- og forskningsbibliotekene utgjorde ca 13 prosent av det totale antall utlån. Det er betydelige variasjoner mellom bibliotektypene og mellom enkeltbibliotek. For universitetene og de vitenskapelige høyskolene utgjorde fjernlånet i 2000 16 prosent av det totale utlånet. Høyest relativt sett lå Norges veterinærhøgskole. Her var mer enn hvert tredje utlån et fjernlån. Ser vi på forskjellen mellom utlån og innlån finner vi imidlertid at nettoutlånet ikke er så stort. For universitetsbibliotekene og de vitenskapelige høyskolene samlet var dette om lag 78 000 i år 2000. Høgskolebibliotekene låner ut vesentlig mindre enn universitetene og de vitenskapelige høyskolene. Bare 6 prosent av deres totale utlån er fjernlån. I motsetning til universitetene og de vitenskapelige høyskolene låner de inn mer enn de låner ut: Innlånet var i 2000 ca. 85 000, mens fjernlånet ut var om lag 79 000. Andre offentlige spesialbibliotek utenfor universitets- og høgskolesektoren har et enda større overskudd. Mens universitetene og de vitenskapelige høyskolene har et "underskudd" på 78 000 og høyskolene en fortjeneste på 6 000,

har de offentlige spesialbibliotekene et overskudd (differansen mellom innlån og utlån) på nesten 40 000. Riksbibliotektjenesten har regnet ut at i 1999 bidro de bibliotekene som er ytere i dette systemet med om lag 11 millioner kroner for at brukere i andre deler av biblioteknettet skulle ha tilgang til nødvendig informasjon og kunnskap. I tillegg kommer Nasjonalbiblioteket, som jo også er en betydelig utlåner.

Fagbibliotekstatistikken omfatter ikke fagbibliotekenes utlån til folkebibliotek. Bibsys er blitt kontaktet i forbindelse med denne utredningen. I følge opplysninger derfra, lånte Bibsysbibliotekene ut drøyt 76 000 originaldokumenter til folkebibliotekene i 2001 (kopier kommer i tillegg). Det representerte en relativt betydelig økning fra 1999, hvor det tilsvarende tallet var drøyt 59 000. Disse tallene må imidlertid tolkes svært forsiktig. Det er betydelig usikkerhet beheftet med dem. Mye kan tyde på at tallet er for høyt. Vi vet at det er en betydelig lånetrafikk mellom fagbibliotek, og dette tallet representerer en for stor andel av det totale utlånet av originaldokumenter fra bibsysbibliotekene til at det synes rimelig.

Dersom utviklingsretningen er riktig, ser det imidlertid ut til at fjernlånet til folkebiblioteksektoren øker relativt betydelig.

Denne virkeligheten i en situasjon med sterkt press på budsjettene er noe av utgangspunktet for de tendensene til uro som vi har hatt omkring fjernlånet

de siste årene. Selv om universitetene og høyskolene har forskningsformidling som en hovedoppgave, er det rimelig at slike tall kan skape en visse uro.

Men fjernlånstallene forteller oss først og fremst tre ting:

1. Bibliotekbrukerne er avhengige av å ha tilgang til ressurser utover det de kan finne i sitt primærbibliotek. Det gjelder brukerne ved alle bibliotek. Dersom de om lag 500 000 fjernlånene som norske fag- og forskningsbibliotek leverer skulle bli borte, ville verdien av norsk bibliotekvesen bli dramatisk redusert.
2. Bibliotekene ved universitetene og de vitenskapelige høyskolene er de som først og fremst subsidierer nettet for øvrig. Disse bibliotekene hadde i 2000 286 000 fjernlån. Men de hadde også nesten 204 000 innlån. Det viser at til tross for at vi har et system hvor noen er ytere, har vi samtidig et system hvor alle er avhengige av alle. Også brukerne ved disse institusjonene vil få sitt tilbud vesentlig redusert om det innføres ordninger som legger begrensninger på fjernlånet.
3. Den dokumentasjonen som fjernlånstallene gir av at vi har å gjøre med ett nasjonalt nettverk hvor de enkelte institusjonene er gjensidige avhengige av hverandre for at systemet skal fungere, bør sentrale styringsorganer ta konsekvensen av. Den blir et argument for nasjonale og overgripende tiltak, for eksempel kompensasjons-

ordninger av den typen som man har i Sverige (se kapittel 4.4) og den blir et viktig utgangspunkt når man skal tenke biblioteklovgivning.

5.2 Bruk av folkebiblioteket i studiesammenheng

Men det er ikke bare universitets- og høyskolebibliotekene som benyttes av andre bibliotek for å dekke behovene i for eksempel folkebiblioteksektoren. Folkebibliotekene dekker på sin side universitets- og høyskolebehov ved at studenter fra disse institusjonene bruker dem i forbindelse med sine studier. Disse sektoroverskridende bruksmåtene er imidlertid ikke så godt dokumentert som fjernlånet.

I 1988 ble det gjennomført en undersøkelse blant studenter ved høyskolene i Akershus for å kartlegge i hvilken grad de brukte folkebiblioteket som alternativt studiebibliotek (Audunson, 1988). Denne undersøkelsen fant at 60 prosent av studentene så ut til å bruke biblioteket i studiesammenheng. Og rapporten konkluderte med at det dreier seg om en bruksmåte "hvor folkebiblioteket brukes som et alternativt høyskolebibliotek – ikke tilfeldig tilleggsbruk i forbindelse med fritidsbruk av folkebiblioteket" (Audunson, 1988, s.13).

Det var for øvrig studenter fra høyskoler med gode bibliotek som også var de flittigste brukerne av folkebiblioteket i forbindelse med sine studier.

En undersøkelse gjennomført av Norsk Gallup (Norsk Gallup, 2001) fant

at 12 prosent av den totale folkebibliotekbruken var knyttet til skolegang og studier. I tillegg kommer bruk til egen læring, dvs. læring som ikke er del av noe formelt utdanningsprogram. Om lag hver fjerde bruker som har benyttet biblioteket til studier og skolegang, er student ved et universitet eller en høyskole. Her må det også legges til at dette er relativt krevende brukere: de oppholder seg lengst på biblioteket og har litteratur- og informasjonsbehov som er relativt krevende m.v.

I et nylig publisert arbeid fra Sverige om fjernstudenters informasjonsbruk og valg av informasjonskanaler, er konklusjonen at fjernstudentene velger det biblioteket som er lettest tilgjengelig og at dette gjerne er folkebiblioteket (Thorsteinsdóttir, 2002).

Alt i alt vil vi konkludere med at kunnskapsgrunnlaget er for svakt med hensyn til studenters bruk av andre bibliotek enn utdanningsinstitusjonens, først og fremst deres bruk av folkebibliotek. Når man skal utvikle nasjonale og overgripende løsninger for informasjons- og kunnskapsformidling er det nødvendig med bedre dokumentasjon av hvordan folkebibliotekene brukes i studie- og læringsammenheng. Det anbefales derfor at det gjennomføres et prosjekt for å framskaffe slik kunnskap.

MOT EN SØMLØS BIBLIOTEKLOV

6.1 Er lovgivning et hensiktsmessig virkemiddel på veien mot sømløse bibliotek tjenester?

En rekke virkemidler er aktuelle i arbeidet for å realisere målet om sømløse bibliotek tjenester: forsknings- og utviklingsarbeid, organisatoriske tiltak og nettverksbygging, økonomiske stimulerings- og kompensasjonsordninger m.v. Er lovgivning et hensiktsmessig og nødvendig virkemiddel i arbeidet for å realisere målet, eller vil en fokusering på lovgivning heller representere en avsporing?

Denne utredningen konkluderer med at lovgivning vil være et hensiktsmessig virkemiddel. En utvidelse av Biblioteklovens virkeområde vil sannsynligvis befordre en utvikling mot sømløse tjenester. I analysen som har ledet fram til denne konklusjonen, er følgende argumenter og vurderinger er tillagt særlig vekt:

1. Situasjonen er tvetydig. Lovgivning kan bidra til å styre den i en ønsket retning. Vi har foran sett hvordan bibliotekvesenet representerer et nettverk hvor de enkelte virksomheter og delsektorer er avhengige av hverandre for å levere adekvate tjenester. Erkjenningen av at læring i morgendagens samfunn vil skje på det sted og til den tid det passer den enkelte, og at biblioteks- og informasjonstjenestene må tilpasses dette, deles av de fleste. Disse forholdene trekker i retning av et sømløst nettverk. På idéplanet deles

målet om sømløshet sannsynligvis av de fleste. Men andre forhold trekker i motsatt retning. Press på budsjettene sammen med markedsorientering og økt selvstendighet for de enkelte virksomhetene, trekker for eksempel i retning av de enkelte virksomheter vil tenke virksomhetsplanlegging og virksomhetsbehov mer enn helhet og sektorovergripende behov. På det konkrete handlingsplanet er det dermed mange forhold som kan bidra til at vi ikke nærmer oss målet om sømløshet. En utvidelse av lovens virkeområde kan være et virkemiddel som bidrar til å holde fokus på målet og sikre en ønsket utviklingsretning i en situasjon preget av tvetydighet.

2. Lovgivning kan bygge ned tersklene i forhold til å bruke universitets- og høyskolebibliotek og fag og forskningsbibliotek ellers. Prosjektet SAIL i Shropshire i Storbritannia som det er vist til foran, la vekt på nødvendigheten av å bygge terskelen for folk flest i forhold til å bruke universitets- og høyskolebibliotek. Utstedelse av lånekort som uttrykkelig gjør oppmerksom på at innehaveren har rett til å bruke universitetsbiblioteket, har vært ett virkemiddel i så måte. Svanhild Aabø (2002) forsker på den norske befolkningens verdsetting av folkebibliotek. Et av hennes funn er at holdningen til at folkebibliotek tjenestene representerer en rettighet – noe man har krav på – er grunnfestet i

befolkningen. Befolkningens holdning her er i samsvar med de prinsippene som Lov om folkebibliotek knesetter, og det er rimelig å anta at eksistensen av en lov har bidratt til å forankre denne holdningen. Når en tjeneste oppfattes som en rettighet, vil det senke terskelen i forhold til å benytte den. Slik kan en utvidelse av bibliotekloven bidra til å senke terskelen mot å benytte andre bibliotek enn folkebibliotek og slik bidra til at målet om sømløshet realiseres.

3. Et felles nettverk forutsetter nasjonal politikk og nasjonal styring. Foran (5.1) har vi argumentert for at ikke minst fjernlånstallene viser at vi har å gjøre med ett nasjonalt nettverk som forutsetter en nasjonal politikk og nasjonal styring for å fungere optimalt. En utvidelse av loven representerer en hensiktsmessig justering i forhold til en slik virkelighet.

6.2 Argumenter mot utvidelse av loven

Men det kan også anføres argumenter mot en utvidelse av loven. I enqueten blant en del ledere i folkebibliotek og fag- og forskningsbibliotek som ble gjennomført i forbindelse med denne utredningen, var det lederne i fagbibliotek som først og fremst var skeptiske til en lovutvidelse. Noen av innvendingene var av formell art. Det ble for eksempel pekt på at en utvidelse av loven vil innebære et inngrep i eier-

institusjonenes styringsrett, og at det – slik en av respondentene uttrykte det – ”kan bli veldig rotete om en separat lov skal regulere virksomheten i en del av virksomheten”. Dette kan vi kalle et formelt argument. De fleste skeptikerne anførte økonomiske argumenter. Det må kompenseres for deltakelse i et gratis fjernlånnett. Det ble også hevdet at den finansieringen av universitetene og høyskolene som det legges opp til fra neste år, gjør en felles lov lite aktuell. ”Det legges opp til konkurranse institusjonene i mellom, slik at ressurstilgangen vil følge studentene og vektallsproduksjonen. Da vil lånesamarbeidet lett bli en subsidiering av konkurrerende institusjoner”. Muligheten til å prioritere primærbrukere fra egen institusjon ble også anført av flere. Andre igjen tvilte på om en felles lov ville bety noe fra eller til i forhold til målet om sømløse tjenester. Dette siste argumentet har vi behandlet over under 6.1. Vi skal nå drøfte disse innvendingene noe nærmere.

6.2.1 Det formelle argumentet: En felles lov griper inn i eiernes styringsrett og skaper uklarhet

En hyppig forekommende innvending er knyttet til at fag- og forskningsbibliotekene er deler av en moderinstitusjon, for eksempel et universitet eller et forskningsinstitutt. Biblioteket får sine midler fra moderinstitusjonen, er opprettet for å dekke dens behov og underlagt dens ledelse. Argumentet her må bygge på at en utvidelse av bibliotekloven slik

at den pålegger et fagbibliotek å stille sine ressurser til allmennhetens disposisjon, vil undergrave bibliotekeierens styringsrett og muligheter til å styre virksomhetens totale ressurser i samsvar med virksomhetens mål.

Nå er det i og for seg ikke prinsipielt problematisk og heller ikke uvanlig at samfunnet gjennom lovgivning griper inn i deler av en bedrifts eller annen organisasjons virksomhet for å sikre at det tas hensyn til mål og verdier som bedriftsøkonomiske og virksomhetsinterne vurderinger ikke sikrer i tilstrekkelig grad. Dersom en bedrift har ansatt for eksempel en bedriftssykepleier, vil vedkommende være underlagt Lov om helsepersonell. Om lovgiver finner at samfunnsmessige hensyn og sentrale verdier må gå foran virksomhetens styringsrett, er det vanlig å gripe inn med lovgivning. Arbeidsmiljøloven og forurensingsloven er to andre eksempler i så måte. Dersom lovgiver skulle finne at de ressursene som statlige fag- og forskningsbibliotek disponerer, bør gjøres tilgjengelig for allmennheten for å sikre sentrale samfunnsmessige mål, for eksempel realisere mulighetene til livslang læring og forhindre uønskede sosiale skiller som følge av ulik tilgang til informasjon og kunnskap, vil det ikke være noe uvanlig eller dramatisk om en griper inn med lovgivning.

Når Lov om folkebibliotek pålegger kommunene å ha folkebibliotek og stiller krav om at den personen de ansetter som biblioteksjef skal tilfredsstille

visse utdanningskrav, har vi nettopp et eksempel på et slikt inngrep i styringsretten.

Biblioteklovgivningen i Danmark er et eksempel på at man kan utvide biblioteklovens virkeområde uten nødvendigvis å anefekte bibliotekeiernes styringsrett. Som vi har redegjort for foran, fungerer den danske loven slik at man gjennom drøftinger med de enkelte fagdepartementene blir enig om hvilke av departementenes underliggende institusjoner og bibliotek som skal omfattes av loven. Slik kan man si at når et bibliotek omfattes av Lov om bibliotek tjenester, er dette noe eieren har sagt ja til.

Den danske ordningen har i tillegg den fordel at når man blir enige med de enkelte departement om hvilke statlige bibliotek som skal omfattes av loven, innebærer det implisitt at de institusjonene som omfattes, er forutsatt å ha et bibliotek og at midler til bibliotekdrift inngår i forutsetningene for bevilgningen til vedkommende virksomhet. For i relasjon til en eventuell lovutvidelse kan det være viktig å skille mellom to typer av statlige institusjoner og bibliotek: For noen, for eksempel universitet og høyskoler, er det forutsatt at de skal ha en bibliotekstjeneste og midler til denne virksomheten inngår i bevilgningsforutsetningene. Universitets- og høyskolelovens paragraf 2 punkt 7 sier at Universitetene og de vitenskapelige høyskolene har et særlig nasjonalt ansvar for grunnforskning og forskerutdanning og for å bygge opp, drive og

vedlikeholde forskningsbiblioteker og museer med vitenskapelige samlinger og publikumsutstillinger”. For andre institusjoner er det ikke slik. Når overordnet myndighet anslår ressursbehovet til en høyskole, inngår bibliotekdrift, selv om høyskolens styre beslutter hvor mye av bevilgningen som skal gå til dette formålet. Det er langt fra like åpenbart at bibliotekdrift inngår i forutsetningene når ressursbehovet til en del andre institusjoner anslås. Om en institusjon av den siste typen allikevel velger å bruke en del av midlene på bibliotek, kan det synes urimelig at den skal behandles på samme måte som for eksempel universitets- og høyskolebibliotekene når det gjelder forpliktelser overfor allmennheten. Drøftinger mellom den myndighet som har ansvar for bibliotekloven og de enkelte departement om hvilke institusjoner som skal omfattes, kan fjerne slike uklårheter.

En eventuell utvidelse av bibliotekloven gjør at den vil gjelde for institusjoner som hører inn under ulike forvaltningsnivåer fra kommune via fylkeskommune til stat. Det kan også være aktuelt å la den omfatte enkelte private bibliotek, slik den danske loven gjør. At en lov styrer virksomheten til institusjoner som har ulik institusjonell tilknytning er heller ikke uvanlig. Det skulle være tilstrekkelig å peke på Forvaltningsloven, som i tillegg til statlige, fylkeskommunale og kommunale virksomheter også gjelder for private i den grad de fatter enkeltvedtak eller utfer-

diger forskrifter. Fra nyere lovgivning kan vi for eksempel peke på Lov om spesialisthelsetjenester som ”gjelder for spesialisthelsetjenester som tilbys i riket av kommunen, staten og private”.

Alt i alt må vi konkludere med at de formelle argumentene ikke er sterke nok til å avvise en lovutvidelse dersom reelle hensyn gjør at det er ønskelig og hensiktsmessig.

6.2.2 De økonomiske argumentene

De økonomiske argumentene peker derimot på reelle problemer. Fjernlånsstatistikken viser at noen bibliotek bærer betydelig større byrder enn hovedtyngden av norske bibliotek for å gi norske biblioteksbrukere tilgang til nødvendig informasjon og kunnskap. Dersom en eventuell utvidelse av bibliotekloven bidrar til å realisere målet om sømløse tjenester, må vi anta at presset på universitets- og høyskolebibliotekene vil øke. Selv om universitets- og høyskoleloven omfatter universitetsbibliotekene i en bestemmelse som omhandler universitetenes og de vitenskapelige høyskolenes nasjonale oppgaver, vil det være urimelig om det ikke skal kompenseres for dette. En kompensasjonsordning som modelleres etter det svenske systemet vil kunne løse dette problemet. Det innebærer at bibliotekene kompenseres for netto fjernlånsytelser, men slik at universitets- og høyskolebibliotek ikke kompenseres for utlån hvor sluttbruker er student ved universitetet eller høyskolen.

Et særlig problem ved et gratis fjernlånsnett kan knyttes til faren for gratispassasjerer. Det vil være rasjonelt for en virksomhet å ha en bibliotekar som skaffer til veie dokumenter via et gratis fjernlånsnett i stedet for å bygge opp et bibliotek. Dette blir et argument for at det biblioteket som låner inn bør ilegges en avgift. Men dersom en lov som skal fremme sømløse bibliotek tjenester påfører folkebibliotekene nye utgifter, vil resultatet sannsynligvis bli at loven vil fungere kontraproduktivt i forhold til målet. En slik løsning anbefales derfor ikke. Dersom et dokument må skaffes til veie via fjernlån, vil det medføre ventetid og dermed lavere servicenivå for brukeren sammenlignet med en situasjon hvor dokumentet er tilgjengelig på stedet. Dette er et forhold som reduserer faren for gratispassasjerer.

Det ble også anført som argument mot en utvidelse av loven at det nye inntektssystemet for universiteter og høyskoler legger opp til konkurranse mellom institusjonene ved at midlene skal følge studentene. Dette kan nok representere et problem. Men forslaget til endringer i universitets- og høyskoleloven som nettopp er lagt fram, legger allikevel opp til samarbeid mellom institusjonene. Det heter i et av endringsforslagene til gjeldende lov at ”institusjonene innenfor høgre utdanning og forskning skal samarbeide og utfylle hverandre i sine faglige aktiviteter”: (Ot.prp. 40, 2001-2002). Loven signaliserer her at samarbeid, ikke konkur-

ranse, skal være det som først og fremst vektlegges, og utveksling av kunnskap innenfor et biblioteknett må omfattes av det samarbeidet loven legger opp til.

ANBEFALINGER

Med utgangspunkt i diskusjonen og analysen foran anbefales det at bibliotekloven utvides fra bare å gjelde kommunale folkebibliotek til også å gjelde statlige bibliotek. I 7.1-7.4. nedenfor oppsummeres anbefalingene.

7.1 Fra biblioteklov til Lov om bibliotek tjenester

I denne utredningen har vi hele tiden brukt termen ”sømløse bibliotek tjenester” – ikke ”sømløst bibliotek”. En lovutvidelse skal sikre brukernes tilgang til tjenester, ikke deres tilgang til bestemte institusjonstyper. Dette bør gjenspeiles i loven. Det anbefales derfor at lovens navn endres fra Lov om folkebibliotek til Lov om bibliotek tjenester. Loven bør imidlertid som i dag ha bestemmelser om folkebibliotekenes formål og oppgaver, kommunenes ansvar for folkebibliotek tjenestene, krav til utdanning hos de faglig ansvarlige for folkebibliotekene m.v.

En lov om bibliotek tjenester bør fokusere sterkere på de individuelle og samfunnsmessige kvalitetene som disse tjenestene skal realisere enn det formålsparagrafen i dagens Lov om folkebibliotek gjør. Den finske biblioteklovens formålsparagraf inneholder interessante formuleringer i forhold til dette.

Det anbefales derfor en formulering i denne retningen: Folkebibliotekenes formål er å fremme like muligheter for alle som bor i landet til utdanning og til litterære og kulturelle opplevelser; folkebibliotekene skal bidra til å gi like

muligheter til kontinuerlig utvikling av kunnskaper og ferdigheter og de skal legge til rette for livslang læring og gjennom kunnskapsformidling og på andre måter bidra til å fremme aktiv deltaking i samfunnet.

7.2 Hvilke bibliotek bør omfattes av en utvidet Lov om bibliotek tjenester?

Det anbefales at en utvidet Lov om bibliotek tjenester i tillegg til de kommunale folkebibliotekene omfatter bibliotek ved statlige institusjoner for undervisning og forskning og andre statlige institusjoner. Det bør vurderes om man, i likhet med den danske ordningen, skal legge opp til at det besluttes etter diskusjon med de aktuelle departementene hvilke bibliotek som skal omfattes av Lov om bibliotek tjenester. Det bør i så tilfelle ikke være en del av lovteksten, men reguleres i forskrift. Det bør også vurderes om loven skal gjelde bibliotek ved stiftelser og andre private virksomheter som finansieres over offentlige budsjetter.

Det synes også rimelig at en Lov om bibliotek tjenester inneholder bestemmelser om de bibliotek som skal sikre bibliotek tjenester for bestemte brukergrupper, for eksempel Norges lyd og blindebibliotek, og likeledes at Nasjonalbibliotekets særlige rolle behandles i loven.

7.3 Hvilke tjenester bør omfattes av Lov om bibliotek tjenester?

I tillegg til å fastslå prinsippet om at alle offentlig finansierte bibliotek skal stille sine ressurser til disposisjon for allmennheten gjennom fjernlånssamarbeidet, bør Lov om bibliotek tjenester også gi det alminnelige publikum rett til å bruke de fagbibliotekene som loven gjelder for på steder, dvs. få alminnelig veiledning, låne materiale osv. For brukerne vil en slik rett gi et mer verdifullt og bedre bibliotektilbud. For bibliotekene kan en slik utvidelse paradoksalt nok representere en besparelse. Det store flertall av det alminnelige publikum vil få sine bibliotekbehov dekket på folkebiblioteket. Dersom de relativt få brukerne som har behov for tjenester fra et universitets- eller høgskolebibliotek, oppsøker dette direkte, kan det bli billigere sammenlignet med en situasjon hvor folkebiblioteket skal lokalisere dokumentet og ekspedere en fjernlånbestilling og fagbiblioteket effektivere fjernlånet.

I tillegg til tjenester til publikum anbefales det at Lov om bibliotek tjenester stimulerer til andre former for fellesløsninger og samarbeid mellom folkebibliotek og universitets- og høgskolebibliotek. I dagens biblioteklov heter det at alle kommuner skal ha et folkebibliotek og at dette kan drives ”av kommunen alene, eller i helt eller delvis driftsfellesskap med en annen kommune”. Vi har foran vist til eksempler fra blant annet Sverige hvor kommuner og høgskoler går sammen om å drive bibliotek. I mindre og mellomstore

kommuner kan dette gi et bærekraftig og kompetent bibliotekfaglig miljø og gi brukerne tilgang til ressurser som vil innebære en vesentlig kvalitetsforbedring. Paragraf 4 i dagens biblioteklov som åpner opp for interkommunalt samarbeid, bør derfor utvides og i tillegg åpne opp for driftsfelleskap mellom en kommune og en høyskole.

7.4 Bør de statlige institusjonene gis adgang til å prioritere egne brukere?

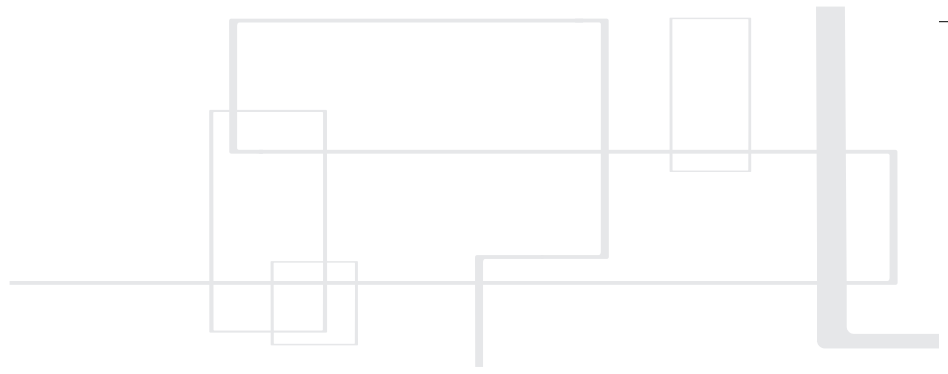
En del av de fagbiblioteklederne som ble kontaktet, understreket nødvendigheten av å kunne prioritere egne brukere og var bekymret for at en utvidelse av bibliotekloven vil redusere mulighetene for dette.

Den viktigste og mest grunnleggende prioriteringen av egne brukere ligger naturligvis i oppbyggingen av bibliotekets samlinger og i utformingen av dets faglige profil. Her må og skal utgangspunktet være behovene til moderinstitusjonen og primærbrukerne. En eventuell lovutvidelse vil ikke anfekte bibliotekenes muligheter til i denne forstand å prioritere egne brukere. Men nettopp på grunn av denne prioriteringen av egne brukere, vil fagbibliotekene utvikle en spesialkompetanse og en dybde i tilbudet på visse områder som det alminnelige publikum fra tid til annen kan ha behov for. Skal forespørsler fra brukere som ikke tilhører institusjonen kunne prioriteres lavere enn forespørsler fra egne brukere? Dette er en vanskelig balansegang. En generell adgang til

å prioritere egne brukere kan i praksis oppheve de rettighetene som en utvidet lov gir allmennheten. Samtidig kan det være helt urimelig at ikke for eksempel studenter ved en høyskole kan prioriteres framfor allmennheten i en eksamensperiode. Det anbefales derfor at det gis en adgang til å prioritere brukere fra egen institusjon, men at det legges inn en formulering som impliserer at egne forespørsler fra egne brukere ikke i alminnelighet kan prioriteres foran forespørsler fra allmennheten.

LITTERATUR

- Andersson, Marianne og Dorthe Skot-Hansen 1994: *Det lokale folkebibliotek: utvikling eller afvikling?* Udviklingscenteret for folkeoplysning og voksenundervisning, København.
- Audunson, Ragnar 1988: *Studentenes bruk av folkebiblioteket i studiesammenheng*. Brodd, Oslo.
- Audunson, Ragnar 1991: *Framtiden i norsk bibliotekdebatt*. I: Enmark (red). *Biblioteken och framtiden: Framtidsdebatten i nordisk bibliotekspress*. Side 122-166. Centrum för bibliotekforskning, Göteborg.
- Birdsall, William 2001: *Folkebiblioteket på den politiske arena I*: Audunson og Windfeld Lund (red). *Det siviliserte informasjonssamfunn*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Braman, Sandra 1989: *Defining information: An approach for policymakers*. I: *Telecommunications Policy* 13(3), s.233-242
- Danmark 2000: *Lover etc. Lov om biblioteksvirksomhed*. Lov nr.340 af 17/05/2000. http://www.bs.dk/index.ihtml?side=http://www.bs.dk/vis_pub.ihtml?id=861_fil=http://www.bs.dk/lovstof/lov340.htm&pid=o
- Department for Culture, Media and Sport 2000: *Comprehensive, Efficient and Modern Public Libraries – Standards and Assessments*. London.
- Finland: *Lover etc*. Bibliotekslag. http://www.minedu.fi/kultur/allmanna_bibliotek/biblioekslag.html
- Kekki, Kirsti 2001: *Public Libraries in Finland: Gateways to knowledge and culture*. Ministry of education. http://www.minedu.fi/minedu/culture/libraries_gateways.html
- Langeland, Asbjørn 1988: *Biblioteksamarbeid Åmot kommune og Hedmark distriktshøgskole*. Brodd, Oslo.
- McCabe, Ronald B. 2001: *Civic Librarianship: Renewing the social mission of the public library*. Carecrow Press, Lamham/London.
- Norsk Gallup 2001: *Besøk i folkebibliotek – november 2000*. Norsk Gallup, Oslo.
- Ongstad, Per og Gro Hørthe Pavicevic 1978: *Bibliotekorganisasjon og EDB*. Norsk Dokumentdata, Oslo.
- Rowlatt, Mary. et al. 2000: *Seamless: an organisational and technical model for seamless access to distributed citizens' information*. Library and Information Commission. Library and Information Commission research report 37. London.
- Thórsteinsdóttir, Guðrún (2002). *Distance Learners' Information Channels: Significance and Usability*. I: Sigrún Klara Hannisdóttir (ed). *Global Issues in 21st. Century Research Librarianship*. Helsinki, Nordinfo
- Sverige: *Lover etc*. Bibliotekslagen. SFS 1996:1596
- Undervisningsministeriet 2001: *Biblioteket – ett forum för mångsidig kultur och kvalitativ informationssökning: centrala observationer och förslag i Finlands bibliotekspolitiska program 2001-2004*. Arbetsgruppens promemoria. http://www.minedu.fi/uvvm/kultur/allmanna_bibliotek/kir-pol-ruots.pdf.

TIDLIGERE UTGIVELSER AV ABM-SKRIFT

#1 Digitalisering av fotosamlinger

#2 Reform 94 og museene

#3 Befolkningens vurdering av folkebibliotekene

#4 Statistikk for arkiv, bibliotek og museum 2002

#5 Vei i vellinga. Håndbok i dokumentasjon av museumsgjenstander

skriftserien ligger tilgjengelig på www.abm-utvikling.no eller fås ved henvendelse til ABM-utvikling

